

Engler Ágnes

Tanulmányi pályafutás a magánéleti tervek tükrében

A tanulmány a felsőoktatásban tanuló fiatalok terveit vizsgálja. A családalapítást halasztó magatartásuk összefüggésben van a tanulóévek meghosszabbodásával, ami a hagyományos életút differenciálódásának egyik szegmense. A tanulmány az egyetemeken és főiskolákon tanuló fiatalok vizsgálatával arra keresi a választ, vajon a fiatal férfiak és nők hogyan gondolkodnak privát jövőjükéről, illetve hogyan egyeztetik azt össze karriertervükkel. További kérdésünk, vajon a nemi szerepek változásának szükségszerű velejárója-e a hagyományos családmodell elvi megkérdőjelezése, és a karrier prioritásának biztosítása a felnövekvő értelmiségi generáció jövőterveiben.

A vázolt problémakör feltárásában első megközelítésben a 18–24 éves korosztályba tartozó fiatalokra fókuszáltunk, az eredmények birtokában a karrier- és magánéleti terveiket már részben beteljesítő, idősebb hallgatók vizsgálata nyújt majd teljes képet a kutatási kérdések megválaszolásához.¹

Az európai társadalmakat általában jellemző demográfiai válság egyik okozója a fiatalok családalapításának időbeli kitolódása. A fiatalok halasztó magatartása összefüggésben van a tanulóévek meghosszabbodásával, ami a hagyományos életút differenciálódásának egyik szegmense. A felsőfokú intézmények hallgatói annak a fiatal felnőtt korosztálynak a tagjai, akik családalapítás szempontjából ideális életkorban vannak.

AZ EGYETEMEK ÉS FŐISKOLÁK HALLGATÓINAK JÖVŐIRÁNYULTSÁGA

A felsőoktatásban tanuló fiatalok jövőképét elsősorban a szakmai tervek szemszögéből szokás szemrevételezni. A felsőoktatás résztvevőinek vizsgálata nélkülözhetetlen a tanulmányi időszakra vonatkozó jellemzők szempontjából, ilyen például a tanulói stratégiák (SEVERIENS–TEN DAM 1998), motivációk felmérése (VEROSZTA 2009), illetve a kimeneti oldalon lényeges információkat nyújt a munkaerő-piaci elhelyezkedés (GARAI ET AL 2010). Az országos felmérések mellett a tanulmányban bemutatott kutatást érintő régióban (az ún. „Partiumban”) számos hallgatói vizsgálat zajlott, a teljesség igénye nélkül néhány kutatási elemzés témaköre: regionalitás és tanulás (KOZMA 2010), hallgatói közösségek (PUSZTAI 2011),

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

hallgatók kulturális fogyasztása (NÉMETH 2009), olvasási szokások (KÓRÓDI 2005), hallgatók időfelhasználása (BOCSI 2008) és szabadidős tevékenysége (BACSKAI 2006), internetezési szokások (MOLNÁR 2010), a felsőoktatásban tanulók gender szempontú (LEATHWOOD 2006; FÉNYES 2009) és demográfiai vizsgálata (ENGLER 2006).

Jelen tanulmányban olyan új megközelítést alkalmazunk, amelynek során a hallgatók felsőfokú tanulmányait magában foglaló karrierútját a fiatalok magánéleti terveinek fényében elemezzük. A hallgatók házassági és gyermekvállalási terveit vesszük alapul, illetve ezeknek a magánéleti eseményeknek prognosztizálását a jövőtervek között. Érdeklődésünk középpontjában a tanulói eredményesség, a hallgatói habitus, a tanulási aspiráció áll a családalapítási hajlandóság függvényében, mivel feltételezzük, hogy a szakmai karrierútba investált erőforrásokat nagyban befolyásolja a magánéleti jövőtervek jellege és időzítése. A felsorolt szempontok egybecsengenek a Vermunt-féle (1996) tanulási stílusok három „állomásával”: a tanulás céljával (orientáció), a tanulás fenntartásával (reguláció) és a tanulói úton való áthaladással (processzió). További feltevésünk, hogy a férfi és nőhallgatók eltérően gondolkodnak a jövő mindkét szegmenséről, hiszen a nők tudatában vannak a magánéleti eseményekből (ti. gyermekvállalás) eredő szakmai karriertörésnek.

A fiatalok életpályájában dominanciaeltolódás érzékelhető. A korábbi lineáris életutat (tanulás, családalapítás, munkavállalás) felváltotta az összetettebb, párhuzamos szakaszokat tartalmazó életút (WYN–DwyER 2006). A „meghosszabbodott fiatakorúságnak” vagy „koraérett fiatakságnak” nevezett új életút-mintázatok az elmúlt évtizedekben lezajlott gazdasági, társadalmi folyamatok következménye (ROSSI 2009). A posztadoleszcencia jelensége magában foglalja a szülői házról való leválás elmaradását; megkülönböztetjük a jogi értelemben vett leválást, a közös fedél alóli leválást, anyagi és pénzügyi területen végbemenő leválást, az önálló döntéshozatal és az öntudatosulás létrejöttét (VASKOVICS 2000). A leválás elmaradásával együtt jár (vagy éppen okozója annak) a mi szempontunkból fontos tanulási szakasz kitolódása. Témánk szempontjából szintén releváns a saját család alapításának időbeli kitolódása, ami szintén egy leválási dimenzió lehet megvalósulása esetén (MÁDER 2009).

A nők esetében, a társadalmi nemi szerepükből adódóan a tanulás és a családalapítás kezdetének elhúzódása még inkább összefügg, hiszen az évekig tartó képzési szakaszt követően a szakmai gyakorlatszerzés (és a biztonságos munkaerőpiac-elhagyás megvalósítása) meghatározó mértékben, akár évtizedben mérhetően tolják ki a családalapítás fázisát. A gazdaságilag aktív népesség körében a fiatal felnőttek korcsoportjaiban jól kimutatható ez a változás, mivel a magasabb aktivitási ráta áthelyeződött a 25–29 éves korosztályra, míg korábban (kilencvenes évek eleje) a huszonévesek gazdasági aktivitása volt alacsonyabb a korábbi gyermekvállalás miatt (NAGY 2000). A hallgatók vizsgálata során mindezeket figyelembe véve tekintettel leszünk az adatok elemzése során a válaszadók nemi hovatartozására.

A FIATALOK MAGÁNÉLETI TERVEI

A továbbiakban bemutatott elemzések és eredmények a TERD-kutatás adatbázisának felhasználásával készült.² A kutatásba bevont nappali tagozatos alapképzésben tanuló hallgatók száma 1361, a minta karokra és intézményekre reprezentatív.³ A kérdőív számos területet vizsgált, például a hallgatók tanulmányi előmenetelét, kulturális magatartását, szabadidő-eltöltését, munkaattitűdjét, és egy kisebb kérdésblokkban, a magánéleti tervek (konkrétan a házasodási és gyermekvállalási elképzelésekre) vonatkozó elgondolását.

A magyar társadalomban végzett kutatások egyöntetűen kimutatják, hogy nemzetünk családcentrikus, a családot, a gyermeket értéknek tartja (ld. többek között PONGRÁCZ–SPÉDER 2002; BLASKÓ 2006). A felsőoktatásban tanuló fiatalok hasonló gondolkodását az 1. táblázat szemlélteti. A nagymintás felmérésben elenyésző azoknak a fiataloknak a száma, akik egyáltalán nem szeretnék házasságot kötni. Ez az eredmény figyelemre méltó az alternatív párkapcsolati formákat egyébként előnyben részesítő fiatal felnőttek esetében. Sőt, a gyermekvállalás egyik feltételének is magas arányban (35-38%) jelölték meg a tradicionális párkapcsolatot. A fiatal értelmiségiek számára tehát nemcsak „egy papírt” jelent a hivatalos ceremónia, hanem biztonságot és stabilitást nyújt a közös élethez.

1. TÁBLÁZAT: A hallgatók családalapításra vonatkozó jövőtervei nemek szerint, százalékban (N=1339)

	Az esemény időzítése (feltétele)	Férfi hallgatók	Nő- hallgatók
Házasságra vonatkozó tervek	egyáltalán nem akar házasodni	3,7	4,4
	államvizsga után azonnal	10,5	10,3
	néhány év munka után	41,2	41,8
	karrierépítés után*	20,5	15
	egy bizonyos kor elérése	6,8	5,3
	megfelelő partner megtalálása	25,1	29,7

2 A kutatás címe: The Impact of Tertiary Education on Regional Development (OTKA T-69160), 2008. A kutatás vezetője: Prof. Dr. Kozma Tamás és Dr. habil. Pusztai Gabriella.

3 A kutatásban részt vevő felsőoktatási intézmények a következők: Debreceni Egyetem, Kölcsey Ferenc Református Tanárképző Főiskola (Debrecen), Nyíregyházi Főiskola, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola (Beregszász), Partium Keresztény Egyetem (Nagyvárad), Nagyvárad Állami Egyetem (Nagyvárad), és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem kihelyezett tagozata (Szatmárnémeti).

	Az esemény időzítése (feltétele)	Férfi hallgatók	Nő-hallgatók
Gyermekvállalásra vonatkozó tervek	házasságkötés	35,4	38
	megfelelő partner megtalálása	43,6	44,1
	biztos jövedelem	62,7	67,8
	saját lakás**	29,2	37,3
	szakmai karrier	8,2	10,9
	egy bizonyos kor elérése***	4	10,2
N		399	940

Szignifikanciaszintek: * 0,02 **0,007 ***0,000

Szintén meglepően magas azoknak a hallgatóknak az aránya – férfiaknál és nőknél egyaránt 10 százalék –, akik az államvizsga után azonnal kívánnak házasodni. Valószínűleg ezek a fiatalok viszonylag biztos párkapcsolattal rendelkeznek (vagy a közeljövőben várják ennek bekövetkeztét), és hivatalossá kívánják tenni kapcsolatukat. Láthatóan magas viszont azok száma, akik kizárólag a megfelelő partnerre várnak (25-30%), ami egyedüli akadály a esküvőnek. A válaszadók többsége a munkavégzéshez köti a családalapítást. Elsősorban egzisztenciális okokat sejtethetünk mögötte: a felmérések alapján elmondható, hogy a családalapítás feltételeként a saját lakást és biztos munkahelyet jelölik meg a fiatalok (ld. pl. az Ifjúság 2000 kutatást). Vizsgálatunkban az első gyermek megérkezéséhez a biztos jövedelmi helyzet tűnik a legfontosabbnak (62-67%), a saját lakás megléte a fiatalok harmadának, különösen a nőknek elengedhetetlen feltétel.

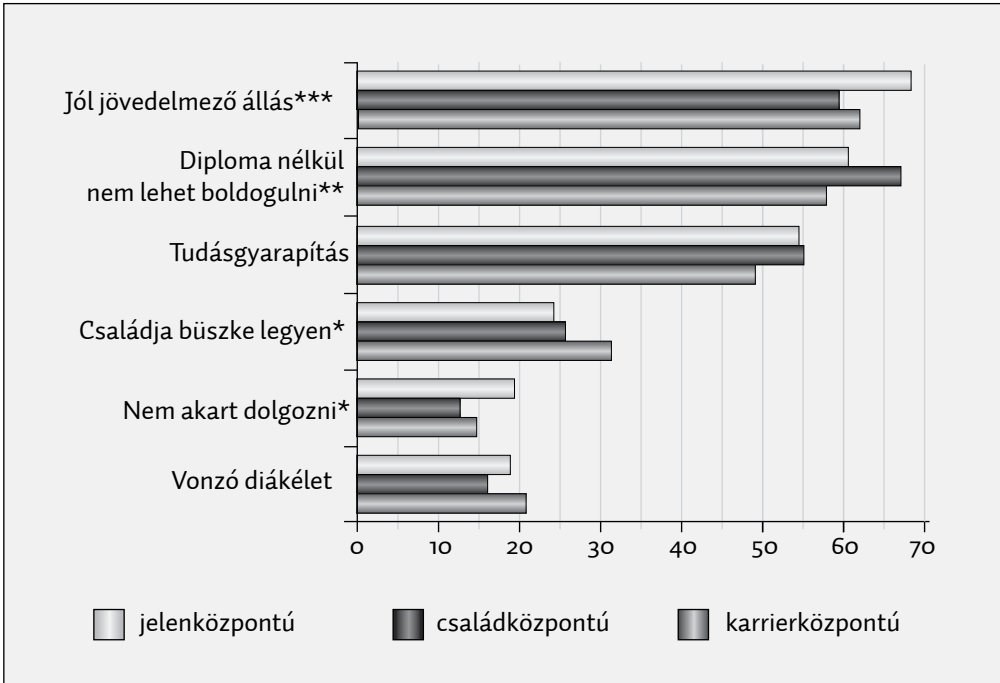
A nők számolnak továbbá az életkori sajátosságokkal, amely a házasságkötés időpontjában nem, de – értelemszerűen – a gyermekvállalásban behatároló tényező. Az „egy bizonyos kor elérése” első megközelítésben a gyermek megszületésének késleltetését sugallja. Elgondolásunk szerint a szignifikáns különbség (az elsősorban biológiai determináltságból fakadó) nemi szerepekre vezethető vissza, azaz a nők terveikben nem a végsőig tolják ki a gyermekvállalás időpontját, hanem az ideálisnak vélt életkor elérésével kezdik meg a reprodukciót. Ezt összefüggésbe hozzák a szakmai életpályájukkal, de nem a karrierépítés előtérbe helyezésével. Látjuk, hogy a nők számára a karrier nem jelentős befolyásoló tényező a magánéleti tervezésben. A munkaerőpiacon eltöltött időszak vélhetően más szempontból kap hangsúlyt, mégpedig az egzisztencia megalapozása, gyakorlat szerzése és a gyermekszülés céljából történő biztos munkaerőpiac-elhagyás miatt. Egy öt évvel korábban készült felmérésben (ENGLER–BOCSI 2005) a nemek közötti eltérés sokkal erőteljesebb volt, mivel a férfiak a nőkhez képest háromszor annyian választották a karrier fontosságát, míg itt kisebb az eltérés. A nemek jövőterveinek közeledését látjuk a házasság időbeli tervezésében, ahol szintén meghatározóbb volt a különbség, mivel a nőhallgatók sokkal korábban terveztek házasságot.

A MAGÁNÉLETI ÉS A SZAKMAI JÖVŐTERVEK ÖSSZEFÜGGÉSE

A családalapításra és magánéleti tervekre vonatkozó változók bevonásával klaszteranalízis során három különböző alminta jött létre, amelyeket a domináns jövőorientáció alapján nevezünk el. A családcentrikusak esetében (a minta 40%-a) a családalapítás élvez prioritást, a karriercentrikusak (21%) a szakmai utat építik ki először, míg a jelencentrikusak (39%) olyan bizonytalanak tűnő csoport, amelynek tagjai nem foglalkoznak a jövő tervezésével. Korrelációt a klaszterek esetében a nemmel, a karral, a szülők végzettségével és gazdasági aktivitásával, valamint a vallásossággal tapasztaltunk. A nők 46 százaléka családcentrikus, 33 százaléka jelenközpontú, a férfiaknál a jelenközpontúság dominál (50%), a másik két klaszterben egyenlő arányban vesznek részt. Szintén erős szignifikáns különbség jellemzi a kari megoszlást, a határon túli fiatalok leginkább tradicionális gondolkodásúak, 60-80 százalékban családcentrikusok. A szülők iskolázottságának és gazdasági aktivitásának emelkedésével növekszik a hallgatók bekerülésének esélye a karriercentrikusak csoportjába. A vallásosság éppen ellentétesen hat, a rendszeres templomba járók nagy valószínűséggel a családcentrikusak közé tartoznak, míg a vallásukat nem gyakorlóik vagy nem vallásosok inkább a karrier irányába mozdulnak.

A hallgatók eredményességét a tanulmányi teljesítményük mellett egyéb mutatókkal is jellemezzük, figyelembe vesszük azokat a tényezőket, amelyek jelzésértékűeknek bizonyulnak a tanulási attitűdök kapcsán. Ilyen mutató a felsőfokú tanulmányok megkezdésének indoka, ami a szakmai karrier kiindulópontján meglévő motivációs készletről árulkodik. Az 1. ábrán látható, hogy a hallgatók számára döntően a munka világából érkező, külső motívumok domináltak az érettségit követő tanulmányi döntésekben. Erős szignifikáns összefüggés mutatja, hogy a diploma kedvező munkaerő-piaci konvertálását a karrierközpontúak remélték a legnagyobb mértékben, a legkevésbé a családcentrikus fiatalokat ösztönözte ez a szempont. Ez utóbbi csoport sokkal inkább kredencialista szemlélettel bírt, úgy érzékelve, hogy a munkaerő-piaci beilleszkedéshez ez szükséges. A két klaszterbe tartozók indítéka tehát már a felsőfokú oktatásba lépéskor elkülönül: a karrierszemléletűek a felsőfokon megszerzett tudás anyagi, gazdasági előnyeit predesztinálták, míg a családcentrikusok a társadalmi mobilitás lehetőségét, esetleg a társadalmi elvárást érzékelték.

1. ÁBRA: A felsőfokú továbbtanulás okai, százalékban (N=1355)

Szignifikanciaszintek: * 0,02–0,04 **0,007 ***0,000

Érdekes eredmény, hogy a fizetett munkavállalás késleltetését éppen a karriertközpontúak jelölték be legnagyobb arányban a tanulás megkezdésének okaként. Amennyiben feltételezzük, hogy ez nem „munkakerülés”, lustaság vagy céltalanságból fakadó parkoltatási szándék, akkor tudatos karrierszemléletet gyaníthatunk: megfelelő tudás megszerzésében látják biztosítottnak a jól jövedelmező munkavégzést. Ezt a vélekedést alátámasztja, hogy leginkább az idetartozó tanulók bizonyultak aktívnak a középiskolai évek alatt: szignifikánsan nagyobb arányban kapcsolódtak be tudományos körök munkájába, vettek részt tanulmányi versenyeken, ők jártak nagy számban felvételi előkészítőre.

A csoportok közül a jelenközpontúak továbbtanulási ösztönző ereje kapcsolódik legerősebben a családi háttérhez. E mögött valószínűleg a család társadalmi státuszának megőrzése vagy előmozdítása rejlik, de jól kifejezi a klaszter jellemzőjét, a döntés jelenében részt vevő egyének és vélemények dominanciáját. (Ezt erősíti az a tény is, hogy számukra a diákélet fenntarthatósága, a munkába lépés kitolása is lényeges momentum.) Az egyetlen felkínált belső motívumot, a tudás gyarapítását, a hallgatók mintegy fele jelölte meg, a klaszterek között jelentős eltérést ebben nem tapasztaltunk (a családközpontúak és a karriertközpontúak 54-55%-a, a jelenközpontúak 49%-a). A hallgatók

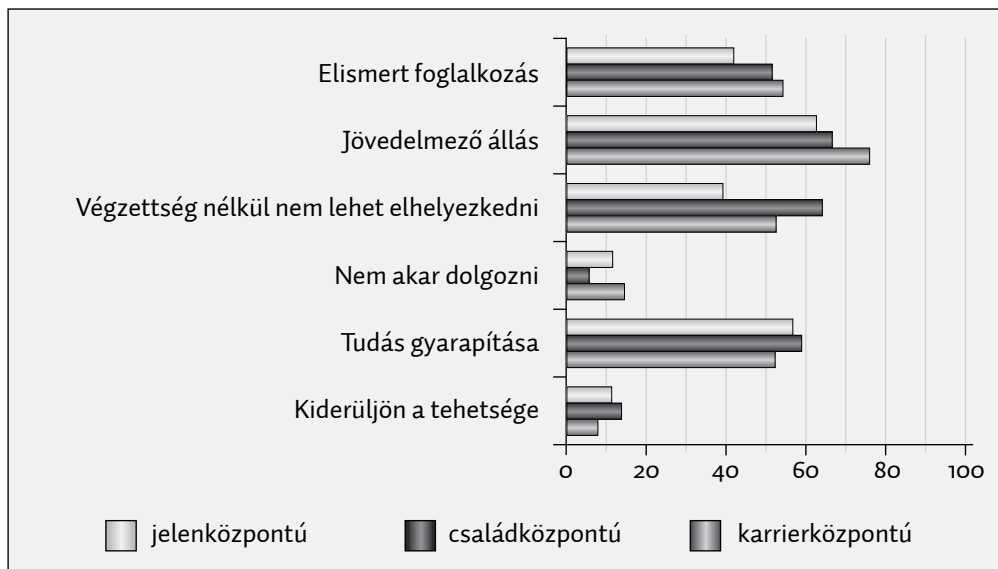
tudásgyarapodásának egyik mutatója a félévi tanulmányi átlag. A megkeresés idején felvett adatok alapján elmondható, hogy a klaszterek között nincs számottevő különbség: a magyarországi intézményekben tanulók közül a jelencentrikusak átlaga 3,7, a családközpontúaké 3,9, a karriert előtérbe helyezőké 3,8. A határon túl tanulóknál a sorrend: 7,4-7,3-7,8, ahol a családot központba helyezők eredményessége inkább kimagaslik, mint határon belül.

A felsőoktatásban eltöltött évek alatt végzett „önkéntes” tudásgyarapítás egyik módja a szakkollégiumi tagság, ez leginkább a karrierközpontúakat jellemzi (17%, szemben a másik két csoport 12%-ával). Az említett klaszter tagjai más tudományos területen is kiemelkedő munkát végeznek: hazai és külföldi konferenciákon szignifikánsan magasabb arányban vesznek részt mint társaik (részvételük 30% körüli, a családközpontúaknál mintegy 20%, a jelenközpontúaknál ez alatt). Mindez nemcsak a megvalósult, hanem a tervezett munkásságra is igaz, hiszen a tudományos tevékenységet még nem végzett, karriert előtérbe állítók jóval magasabb arányban szeretnék ezt megtenni (nemzetközi konferenciára harmaduk menne, a másik két csoportnál csupán 4-5%). A karrierközpontúak jeleskednek a TDK-dolgozatok írásában, tudományos ösztöndíjak birtoklásában, aktívak a publikálásban és a demonstrátori pozíciókban. A másik két csoport tőlük hasonló arányban elmaradva végzi ezeket a – tanulmányi feltételekhez nem kötött – feladatokat.

Úgy tűnik, a karrierépítők tudományos aktivitása határozott célokat takar, mivel a diploma megszerzése után legtöbben folytatni kívánják tanulmányaikat. Ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók 56 százaléka mindenképp másoddiploma megszerzésére törekszik, vagy egyéb módon folytatja a tanulást, mindössze egytizedük biztos a végzést követő munkába állásban. A továbbtanulási tervekben leginkább a jelenközpontúak tűnnek bizonytalannak, 40 százalékuk még nem tudja, mit tesz a diploma birtokában. A biztosan továbbtanulók aránya azonban sokkal magasabb, mint a munkába igyekvőké (47%–12,8%). Hasonló a helyzet a családközpontúaknál, ahol azonban a többi csoporthoz képest magasnak mondható azok aránya, akik a végzés után biztosan munkát keresnek (15%); ez természetesen egybevág a klaszterbe tartozók korai családalapítási terveivel.

A diploma megszerzését követő tanulás indítéka mindhárom csoportnál elsődlegesen a kedvezőbb jövedelem, a karrierközpontúak szignifikánsan nagy arányban, közel 80 százalékban választották ezt az okot (2. ábra). Esetükben a korábban elmondottak jelennek meg a további motívumoknál is, mivel az anyagiakon kívül fontos számukra a minél későbbi munkába lépés, a társadalmi presztízs, viszont a belső indítékok (tudás, tehetség) háttérbe szorulnak. A primer motívumok a családközpontúak számára lényegesek, de a diploma feltétlen birtoklása ismét kiugró mértékben bír jelentőséggel.

2. ÁBRA: A diplomaszerzést követő továbbtanulás oka a jövőtervek szerint (százalék)

A jelenközpontúak indítéka nehezebben megragadható. Látható, hogy a többi csoporthoz képest magas a belső ösztönzés által vezéreltek aránya, de a munka elkerülése is cél. Jövőterveikhez közelebb kerülhetünk, ha megnézzük, mit tartanak fontosnak majdani állásukban. Meglepő módon a fontossági skála élén a jó hangulatú munkahely igénye áll, ami a másik két csoporthoz képest szignifikánsan magasabb értékkel bír, a második helyen a biztos állás végzett. Úgy látszik tehát, hogy a jelenközpontúak számára a munkavállalásban is az adott pillanatban fennálló körülmények fontosak.

A karrierorientáltak ideális munkahelye magas keresettel járó, biztos állás, ahol megfelelő az előrejutás és változatos a munkavégzés. Ezt külföldön is szívesen megkeresik, mivel közel 30 százalékuk hosszabb, 15 százalékuk rövidebb ideig készül más országban munkát vállalni. A családközpontúak számára a biztonság szintén lényeges, de a materiális jellemzők helyett olyan keresési feltételek dominálnak, mint a másokon való segítség, a társadalmi hasznosság, a sikerélmény. A családot előtérbe helyező hallgatók szignifikánsan magasabb arányban maradnak határainkon belül (sign.=0,001), harminc százalékuk tervezi a külföldi tapasztalatszerzést.

ÖSSZEGRZÉS

A hallgatók magánéleti terveit és szakmai pályafutását összehasonlító vizsgálatot három klaszter létrehozásával elemeztük, mivel a társadalmi nemek összevetésében nem találtunk jelentős eltéréseket. A klaszterek a demográfiai háttérváltozókkal erős összefüggést mutattak, így jól körülírhatókká váltak. A tanulmányi attitűdök és teljesítmény tekintetében lényeges eredményekre találtunk. A karrierközpontúak közül a magánéleti terveket legmesszebb kitoló, többnyire férfiak számára fontos mérföldkönek tűnik a felsőoktatásban eltöltött időszak, hiszen következetesen készültek erre középfokú tanulmányaik alatt. Azt vártuk, hogy a karrierépítők korán megkezdik szakmai útjukat, annak érdekében, hogy minél több idő álljon rendelkezésre a tapasztalatszerzésre. Úgy tűnik viszont, hogy a karrierépítés számukra nem annyira munkaerő-piaci tapasztalatot jelent, hanem minél szélesebb körű kompetenciakészlet megszerzését a folytonos tanulás révén.

A jellemzően nőhallgatók alkotta családközpontúak közepes mértékű igyekezetet mutattak a plusz tanulmányi terhek vállalásában, ami esetleg magyarázható magánéleti terveikkel: a többiekhez képest korábbi családalapítás. Feltétele a munkaerő-piaci részvétel (egzisztencia megteremtése és a biztonságosabb kiszakadás a munka világából), tehát a tudás elmélyítésére – vagy amint láttuk, a továbbtanulásra – kisebb hajlandóságot mutatnak. Külföldi tapasztalatszerzéssel sem nyújtják meg ezt az időszakot. Esetükben többször láttuk, hogy a diploma megszerzése elsősorban azért kívánatos, mert a különböző elvárások ezt sugallják. Ebben a tekintetben hasonlóan gondolkodnak a jelenközpontúak, akik számára a közvetlen környezet és az adott élethelyzet kiemelten fontos. A továbbtanulással a családjukat szerették volna büszkévé tenni, a tanulmányok alatt a diákélet, a hallgatótársak jelentősége nagy, a jövőd munkahelyen is a jó kollegiális hangulatban reménykednek. Nagyobb horderejű döntésekben rendkívül bizonytalanok, esetleg közömbösek, így a családalapításban, a továbbtanulásban, a külföldi munkavállalásban. Mindezek alapján elmondható, hogy a privát jövőtervek és a szakmai életútra vonatkozó elképzelések szorosan összefüggnek egymással, illetve a társadalmi nemi szerepekkel.

Kutatási eredményeink szerint az egyetemeken és főiskolákon felnövekvő fiatal értelmiségi generáció összességében családcentrikusan gondolkodik. A megkérdezett hallgatók számára fontos a házasság és a gyermekvállalás, jövőterveikben inkább korábban, mint később kap helyet a családalapítás. Ahhoz, hogy a tervezett családalapítási események realizálódjanak, hogy a szakmai és magánéleti tervek ne oltsák ki egymást, nemcsak társadalmi szemléletváltás szükséges. A Népesedési Kerekasztal a felsőoktatás számára olyan intézkedéseket fogalmaz meg, amelyek az egyetemi és főiskolai évek alatt családot alapító hallgatókat segítik, mint például a rugalmas tanulmányi rendszer kialakítása, lakhatás és gyermekfelügyelet megoldása a campuson, szociális juttatások, tanulmányi kedvezmények biztosítása (KOPP 2010). A felsőoktatás ilyen irányú megújítására tett javaslatok megvalósulása, valamint a fokozatos társadalmi szemléletváltás esetén, egyéni és kollektív szinten is kedvező irányban mozdulhat el a jövőbe történő „demográfiai befektetés”.

IRODALOM

- BACSKAI Katinka (2006). A szabadidő eltöltésének formái a régió hallgatóinak körében. In (szerk. Juhász Erika): *Régió és oktatás*. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen.
- BLASKÓ Zsuzsa (2006). *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. A család tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése*. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, Budapest.
- BOCSI Veronika (2008): A gazdasági és a kulturális tőke hatása a hallgatói időfelhasználásra. *Iskolakultúra*, 11–12. sz. 118–128.
- ENGLER Ágnes (2006): Potenciális demográfiai tartalékok. Fiatalok családalapítási tervei. In Juhász Erika (szerk.): *Régió és oktatás*. CHERD, Debrecen. 317–325.
- ENGLER Ágnes – BOCSI Vera (2005). Felsőfokú képzésben résztvevők családtervezési attitűdjei. In Pusztai Gabriella (szerk.): *Régió és oktatás. Európai dimenziók*. CHERD, Debrecen. 183–190.
- FÉNYES Hajnalka (2009): Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány hipotézis. *Magyar Pedagógia*, 109. évf. 1. sz. 77–101.
- GARAI Orsolya – HORVÁTH Tamás – KISS László – SZÉP Lilla – VEROSZTA Zsuzsanna (szerk., 2010): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest.
- KOPP Mária (2010): A gender kutatások népegészségügyi és demográfiai jelentősége. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 4. sz. 243–254.
- KÓRÓDI Márta (2005): A hallgatók olvasási szokásai. In Pusztai Gabriella (szerk.): *Régió és oktatás. Európai dimenziók*. CHERD, Debrecen.
- KOZMA Tamás (2010): Felsőfokú oktatás és regionális átalakulás: a Partium esete. *Felsőoktatási Műhely*, 1. sz. 99–106.
- LEATHWOOD, Carole (2006): Gender, Equity and the Discourse of the Independent Learner in Higher Education. *Higher Education*, 52. 4. 611–633.
- MÁDER Miklós Péter (2009): A szülőktől való elszakadási dimenziók mentén létrejött alcsoportok. *Új Ifjúsági Szemle*, 2009/tél. 109–114.
- MOLNÁR Balázs (2010): Hallgatói netgeneráció. In Kozma Tamás – Ceglédi Tímea: *Régió és oktatás: A Partium esete*. CHERD, Debrecen. 141–147.
- NAGY Gyula (2000): *A nők munkaerő-piaci helyzete Magyarországon*. Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ, Budapest.
- NÉMETH Nóra Veronika (2009): Művelődés és szórakozás? Alapképzéses hallgatók kultúra-fogyasztási szokásai egy határmenti régióban. In Forray Katalin – Juhász Erika (szerk.): *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 312–319.
- PONGRÁCZ Tiborné – SPÉDER Zsolt (szerk., 2002): *Népeség – értékek – vélemények*. KSH, NKI, Budapest.
- PUSZTAI Gabriella (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- SEVERIENS, Sabine – TEN DAM, Geert (1998): Gender and Learning: Comparating Two Theories. *Higher Education*, 35. 3. 329–350.
- SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László (2002): *Ifjúság 2000. Tanulmányok*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- VASKOVICS László (2000): A posztadoleszcencia szociológia elmélete. *Szociológiai Szemle*, 4. sz. 3–20.
- VEROSZTA Zsuzsanna (2009): A hallgatói tanulási stratégiák sokfélesége. Diplomás Pályakövetés 2009 hallgatói véleményfelmérésének eredményei alapján. *Felsőoktatási Műhely*, 3. sz. 27–60.
- VERMUNT, J. D. 1996: Metacognitive, cognitive and affective aspects of learning styles and strategies: A phenomenographic analysis. *Higher Education*, 31. 25–50.
- WYN, Johanna – DWYER, Peter (2006): Új irányok az ifjúsági életszakaszok átmenetetének kutatásában. In Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Belvedere, Szeged. 249–269.